

Ik ben niemand

door **Jens Christian Grøndahl**

Geschreven voor 10 jaar Het beschrijf en voorgelezen tijdens de feestavond '10 schrijvers voor 10 jaar Het beschrijf', in de KVS op 21 november 2008. Het thema van de avond was 'hybride identiteiten'.

Vanavond begint mijn tocht in het hol van de Cycloop waar Odysseus de intimiderende vraag van het monster naar wie hij is, brutaal en listig beantwoordt met de beroemde repliek: 'Ik ben niemand'. Dat is meer dan een overlevingsstrategie. Je zou het bijna een manifest kunnen noemen, maar dat zou je niet kunnen maken, omdat het er in dit geval om gaat aan iedere identiteit te ontsnappen.

Ver van Ithaka en van zijn rol als koning is de held van Homerus werkelijk niemand. En misschien is er een verborgen reden voor al die omwegen op zijn thuisreis, naast de evidente dat er zonder de omwegen geen verhaal zou zijn. Misschien had hij ingezien dat het interessanter is om onderweg te zijn dan aan te komen. Het kan zelfs zijn dat hij onderweg, tijdens de bochtige onvoorspelbaarheid van de reis, ervaren heeft dat een mens nooit te reduceren is tot de vraag waar – of wat – je bent.

In het hol van de Cycloop, aan de bron van de wijd vertakte traditie van opstand en herinnering die wij Europese literatuur noemen, getuigt de brutaliteit van Odysseus ervan dat zijn levensreis voor hem ook een breuk was met de

tiranerie van de identiteitsvorming door cultuur. Een ballingschap waarbij de afwezigheid van culturele identiteit de prijs is die je op een of andere manier moet betalen om op een meer intieme, maar ook meer universele manier thuis te kunnen zijn in dat kleine, rare woordje 'ik'.

Je kunt niet, in de veelomvattende, open betekenis van het woord jezelf zijn zonder eerst niemand te zijn geweest. Je wordt nooit jezelf in een ander opzicht dan op de kleinzielige, provinciale manier, die alleen de ouderwetse opvatting van je stam weerspiegelt over wat je moet zijn. Tenzij je het geluk hebt gehad om je voor te stellen hoe het is om alle mogelijke anderen te zijn.

Schrijvers weten dat – zouden het in elk geval moeten weten – en de mooiste teksten in de Europese canon reiken steeds opnieuw dit inzicht aan. Tijdens de verschillende fasen in de reis van je leven, vol met verandering en vluchtigheid, verandert je identiteit van een statisch fenomeen in iets dynamisch. Je *bent* niet, je bent bezig te worden wat je in je eigen voorstelling nooit zou kunnen worden.

Je identiteit is identiek aan het verhaal dat er op een dag te vertellen valt over alles wat je was en alles wat je hebt doorstaan. Je *wordt* dat verhaal en je zet zelf de laatste punt niet. Er zijn maar weinig mensen die de dood ervaren als iets anders dan een ontijdige, ongepaste onderbreking. Het kan niet de bedoeling zijn van ons bestaan dat we er niet zijn. Het koppige 'Ik ben niemand' van Odysseus is iets anders en hoopvoller dan het 'Jij bent niets' van de dood.

Schrijvers weten dat. Het belangrijkste boek is altijd het boek dat we nog niet hebben geschreven. Onze grootste vrees is dat we het niet zullen kunnen schrijven. Het traject van ons leven loopt in twee parallelle sporen en het beste deel van ons bevindt zich in de fictie, waarbij we onszelf en de lezer allerlei mogelijke persoonlijkheden voorschotelen die verschillen van onze eigen persoonlijkheid.

De reis die zich in de boeken ontvouwt, is weliswaar een tocht naar onze eigen persoonlijkheid, maar als onze onbekende kantjes naar boven komen, is dat in de gestalte van personages die ons alleen weerspiegelen omdat ze *niet* op ons lijken. We zijn allemaal Flaubert als hij zegt dat hij Emma Bovary *is*.

In het absorberende werk aan een roman verandert de binnenste kern van mijn persoonlijkheid in een hol waarin ik niemand ben. Een leeg toneel voor de wereld als voorstelling, als gedachte en vertelling. Een onzichtbare ruimte waarin ik vrouw, kind of bejaarde kan zijn, verliefd en vol hoop of bitter en vol desillusie. Een plek zonder proporties waar niets menselijks mij vreemd is, omdat ik in feite zelf de vreemdeling ben. Een reiziger die verdwaald is en, net als Odysseus, in mijn poging om de weg naar huis te vinden in plaats daarvan de wereld ontmoet.

Dit alles betekent niet dat ik in de fictie kan zijn wie ik wil. Mijn fictieve verhalen en hun waaier aan personages zijn nooit meer dan een verlenging van mijn eigen verhalen, die ook verhalen zijn van de tijd waarin ik heb geleefd en de generatie waar ik toe behoor. De reis vindt plaats aan een schrijftafel en die tafel staat ergens. De reiziger drukt zich uit in een bepaalde taal en niet in een andere. En de woorden waarmee ik schrijf, heb ik niet zelf verzonnen.

Terwijl ik uitbreek uit de culturele gevangenis van mijn identiteit, schrijf ik me er regelrecht in terug. Alsof wat ik in een mistig vermoeden meen te zien, alleen zichtbaar is omdat het doorheen de tralies van het raam in mijn cel wordt getoond. Ieder afzonderlijk woord dat in vrijheid ontstaat, wordt deel van de literaire traditie die met mijn taal verbonden is en die niet denkbaar is zonder het intense gevoel dat ik in mijn moedertaal alles kan verwoorden.

Terwijl ik me op het witte papier van ieder vaststaand, onvrij verband losmaak, ziet de lezer tussen de regels door de glimlach van H. C. Andersen en Søren Kierkegaard. De weg naar de wereld is de weg naar huis, zegt het cliché en de ergste clichés zijn de juiste.

Odysseus ging tenslotte ook naar huis, zoals het de logica van alle vertellingen is dat de cirkel gesloten moet worden. Maar hij was niet meer dezelfde. Daar had hij te veel voor gezien. Ik stel me voor dat hij na alle avonturen op zijn rustige oude dag de bekende omgeving met een vreemde blik moet hebben aanschouwd. Die vreemde blik is die van de schrijver, ook al blijft die blik zelden voor langere tijd die van de literatuur.

Ik draag alleen bij aan de literaire traditie van mijn taal door me ervan te vervreemden en me in te beelden dat ik alles anders zie dan hoe het eerder is gezien. Dat klopt natuurlijk niet, mijn stem gaat al snel verloren in het koor – maar toch. Als de literatuur van een taal ook als geheel een soort muziek vormt, dan is het omdat ieder van ons zijn mond niet alleen open doet om te spreken en zich uit te drukken, maar ook om te luisteren en te *kijken*. Om zichzelf en zijn overgeërfde taal open te stellen voor het onverstaanbare, onbesliste en vluchtige van het bestaan juist op dit historische moment.

De waarheid is natuurlijk dat je niet alleen schrijft om te zien, maar ook om gezien te worden. Als mensen identiek zijn aan hun levensgeschiedenis, zijn schrijvers identiek aan de boeken, aan het schrijven waaraan ze zo'n groot deel van hun leven hebben besteed. Hoe meer mensen ze lezen, hoe groter het risico dat ze het leven van de schrijvers met hun boeken verwarren. In al hun verwaande ijdelheid kunnen schrijvers eindigen door belachelijk te worden op een manier waarop anders alleen romanfiguren dat zijn. Je begon misschien wel met schrijven om te zien, maar eindigt ermee niets te kunnen zien door alle blikken die op je gericht zijn. Je schreef om niemand te zijn en je eindigt als monument én karikatuur.

Maar er bestaat nog iets ergers dan de mentale gevangenis van de culturele identiteit en dat is hoe de mediacultuur grote persoonlijkheden op een voetstuk plaatst. De media zijn als de Cycloop, eenogig en alziend. Ik ben er niet eens zeker van of zelfs de meest scherpe pen hen de mond kan snoeren. Er rest alleen de toevlucht in het beroemde antwoord van Odysseus. Alleen door onbekend voor elkaar te blijven, kunnen wij, schrijvers en lezers, elkaar ontmoeten in de onzichtbare, maar onderling verbonden paden van de fictie.

Daarom zou ik helemaal niet op dit podium moeten staan. Ik zou meteen vanavond weg moeten gaan, en omdat ik uit het noorden kom, gaat de reis altijd naar het zuiden. Ik zou nog eens op een pleintje ergens aan de Middellandse Zee moeten zitten en naar de onbekende inwoners van een willekeurig stadje kijken voor wie ik zelf een willekeurige onbekende reiziger ben. Ik weet best dat de mensen daar evenzeer geneigd zijn zich op te sluiten achter hun overgeërfde

of zelfgeschapen identiteit als in het land waar ik vandaan kom, maar wie ze zijn, daar weet ik gelukkig bijna niets van, en het weer is er beter.

Keer op keer trok ik naar de steden aan de zeeën waar Odysseus verdwaalde. Het lege, zoute, onrustige, blauwe hart van Europa, waar alle cultuur slechts de omlijsting van is. Want wat ons Europeanen misschien meer dan alles verenigt, is de voorstelling van vertrekken, reizen, veranderen en vrij zijn – niet om de een of de ander te zijn, maar om te *zijn* zonder meer.

Vertaald uit het Deens door Annelies van Hees en Sylvie Peeters